

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV SPECIÁLNĚPEDAGOGICKÝCH STUDIÍ

DÍTĚ SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM V RANÉM A PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

Dita Finková
Veronika Růžičková
Kateřina Stejskalová

2010

Publikace vznikla z prostředků ESF - projekt OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost, oblast podpory 2.2, Inovace distančních textů pro výuku speciálních pedagogů – tyflopů (CZ.1.07/2.2.00/07.0083).

**TENTO PROJEKT JE SPOLUFINANČOVÁN EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM
FONDEM A STÁTNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY.**

SEZNAM KAPITOL

ÚVOD

1 ETIOLOGIE TĚŽKÉHO ZRAKOVÉHO POSTIŽENÍ V DĚTSKÉ POPULACI

2 DÍTĚ SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM DO ŠESTI LET

3 DÍTĚ SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM OD NAROZENÍ DO VĚKU TŘÍ LET

4 DÍTĚ SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM OD VĚKU TŘÍ LET DO ŠESTI LET

5 ŠKOLNÍ ZRALOST A PŘIPRAVENOST DÍTĚTE SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM

ÚVOD

Vážené studentky, vážení studenti,

Do rukou se Vám dostává druhá z devíti multimediálních publikací, které jsou vydávány v rámci řešení projektu ESF – Inovace distančních textů pro výuku speciálních pedagogů – tyflopedů.

Předkládaná publikace je orientována na dítě se zrakovým postižením v předškolním věku. V pěti systematicky uspořádaných a komplexně pojatých kapitolách se můžete prostřednictvím textu, ale také multimediálních příloh (videa, fotografie, obrázky, odkazy, atp.) seznámit s klíčovými tématickými oblastmi světa dítěte se zrakovým postižením.

Pro Vaši lepší orientaci a přehlednost je text již tradičně doplněn ikonami a pro studijní účely specificky vytvořenými úkoly a kontrolními otázkami, na nichž si můžete ověřit úroveň získaných vědomostí.

Autorky

5 Školní zralost a školní připravenost dětí se zrakovým postižením

Cíle

Po prostudování této kapitoly budete schopni:

- Vymežit pojem školní zralost a školní připravenost.
- Specifikovat dovednosti a schopnosti, které musí mít dítě se zrakovým postižením přicházející do základní školy.
- Specifikovat co vše musí umět dítě se zrakovým postižením, aby bylo posouzeno jako školsky zralé a připravené.

Průvodce studiem

Díky školskému zákonu č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, jež je účinný od roku 2005 nemůže být nikdo zbaven povinnosti navštěvovat základní školu a tím plnit povinnou školní docházku. Zmíněný školský zákon také vymezuje možnosti plnění povinné školní docházky dětí se zdravotním postižením, kdy jednou z možností je integrace, ale také vzdělávání ve školách určených pro žáky se zdravotním postižením. Ať již je vybrána kterákoli ze zmíněných možností, je nutné, aby i dítě se zrakovým postižením bylo na danou školu zapsáno a bylo na ni tímto způsobem oficiálně přijato. Zápis do první třídy se pak stává oficiálním a zároveň slavnostním aktem, při kterém i dítě se zrakovým postižením může ukázat, že je na školu připravené i zralé. Posuzování školní zralosti je poté ponecháno většinou v rukou psychologů a lékařů, naproti tomu zda je dítě školsky připravené posuzují speciální pedagogové či pedagogové, bez speciálněpedagogického vzdělání. Každý pedagogický tým si pak k zápisu vytváří úkoly postavené podle požadavků, které na dítě budou kladeny v první třídě, ale také podle stupně a typu postižení.

5. 1 Obecné vymezení školní zralosti a školní připravenost

Školní zralost a školní připravenost jsou dva pojmy, jejichž vymezení není jednotné ani u většiny odborníků, a proto bychom na následujících řádcích rádi předložili pohled některých z nich na dané téma, neboť dané vymezení považujeme za prvotní a stěžejní vzhledem k orientaci celé publikace.

5. 1. 1 Vymezení školní zralosti

Školní zralost vymezuje Svoboda (2001, s. 624) „jako dosažení takového stupně vývoje, kdy je dítě schopno se zúčastnit školního vyučování.“ Vágnerová (2000) dodává, že pojem školní zralosti úzce souvisí se zráním organismu. K názorům obou autorů lze připojit dodatek Zelinkové (2001, s. 110), že školní zralost „znamená zralost centrální nervové soustavy (CNS), která se projevuje odolností vůči zátěži, schopností soustředit se a emoční stabilitou. Pro emočně nezralé dítě nemá role

školáka motivační sílu, protože je příliš zatěžuje. Zralost CNS je předpokladem úspěšné adaptace na školní režim.“

Naproti tomu Mertin s Gillernovou (2003, s. 219) rozlišují mezi tradičním a současným pojetím školní zralosti. „Tradičně se školní zralost týká téměř výlučně dítěte. Zkoumá se jeho aktuální kognitivní, percepční, sociální, pracovní zralost/připravenost, zajímáme se o vývoj v nejranějších stádiích vývoje, zjišťujeme zdravotní stav, lateralitu, různé aspekty řečového projevu, grafomotoriky apod. Dítě s určitými parametry je pak pokládáno za zralé nebo připravené pro zahájení školní docházky.“ K danému je poté dodáváno, že při posuzování školní zralosti nehraje významnou roli škola, do které se dítě hlásí a vztah mezi nimi vznikající. Současné pojetí školní zralosti „souvisí s odklonem od medicínského přístupu od medicínského přístupu v pedagogice a v psychologii. Je totiž evidentní, že biologické předpoklady (např. schopnosti, zralost jedince) ovlivňují vzdělávací výsledky jen částečně. Rozhodně neexistuje jednoznačný vztah mezi zjištěnými somatickými psychologickými) charakteristikami a vzdělávacími přístupy a výsledky.

5. 1. 2 Vymezení školní připravenosti

Zaměření pozornosti speciálních pedagogů a psychologů na období posouzení školní připravenosti je datováno do mnohem nižšího věku dítěte než školní zralosti, a to i přesto, že pohled odborníků na něj je mnohem rozmanitější. Dlouhou dobu spadal pojem školní připravenost pod pojem školní zralost. Vágnerová (2000) udává, že na rozdíl od školní zralosti se na rozvoji úrovně školní připravenosti ve větší míře podílí učení. Zelinková (2001, s. 111) konstatuje, že „pojem školní připravenost (způsobnost) postihuje oproti biologickému zrání spíše úroveň předškolní přípravy z hlediska schopností, vlivu prostředí a výchovy.“ Abychom dokázali lépe charakterizovat pojmy vytyčené v předchozí definici, můžeme si vypomoci citací dvou dalších autorů, podle nichž „tedy můžeme pojímat školní zralost/připravenost (způsobnost vstoupit do školy) jako výslednici charakteristik dítěte, přání a očekávání rodičů, kvality domácího prostředí, kvality působení mateřské školy a charakteristik požadavků školy (spíše však učitelky v první třídě, školského systému). Stejný vzdělávací výsledek lze totiž dosáhnout změnou kterékoli z uvedených charakteristik.“ (Mertin, Gillernová, 2003, s. 220, 221)

Zjednodušeně by se tedy dala hranice mezi školní zralostí a školní připraveností nalézt ve vztahu odborníkům pomáhajících profesí k dané problematice. Školní zralost posuzují do velké míry především lékařské a psychologické obory, naopak školní připravenost spadá velmi často do působnosti pedagogů a rodičů.

Jak již bylo zmíněno výše, byl dříve zastřešující pojem pro školní připravenost pojem školní zralost, avšak v dnešní době, a pro potřeby této publikace, je odlišujeme. Aktuálně jsou tyto dva pojmy chápány jako samostatné, navzájem se podmiňující a doplňující se elementy.

Za zastřešující pojem školní zralosti a školní připravenosti, který shrnuje požadavky na budoucího žáka první třídy z psychologického, medicínského, pedagogického a speciálněpedagogického hlediska, se nám jeví jako vhodný a pro potřeby speciálních pedagogů nekonfliktní pojem školní způsobnost, který ve své publikaci z roku 2001 zmiňuje Zelinková. (Růžičková, 2007)

5. 2 Dovednosti dítěte se zrakovým postižením při nástupu do školy

Rodiče i učitelé dětí bez zrakového postižení, vědí, či alespoň tuší, jak vypadá školsky zralé a připravené dítě - jaké musí mít znalosti, dovednosti i schopnosti, ale u dětí se zrakovým postižením jsou si jisti jen poradenští pracovníci a učitelé ve školách (ať již mateřských nebo základních) určených pro děti a žáky se zrakovým postižením. V předcházející kapitole již bylo naznačeno, co vše by dítě se zrakovým postižením před nástupem do školy mělo umět a zvládat, v této podkapitole tedy dané doplníme a upřesníme.

Hned na úvod si je však třeba uvědomit, že skupina dětí předškolního věku se zrakovým postižením není jednotná, nacházejí se zde děti s různým stupněm i typem postižení a na každou skupinu dětí se zrakovým postižením pak musí být kladeny jiné požadavky co se školní zralosti a připravenosti týká. Existují však základní dovednosti, které vymezují všechny charakteristické znaky, jež musí mít dítě se zrakovým postižením, stejně jako jeho intaktní vrstevník, před nástupem do školy.

5. 2. 1 Dovednosti společné všem skupinám dětí se zrakovým postižením

Vzhledem k požadavkům kladeným na dítě v průběhu docházky do první třídy (popř. při jejím nástupu) by každé dítě se zrakovým postižením mělo umět, či mít základy v následujících oblastech:

- Jazykové dovednosti:
 - o Být schopen reagovat na otázky.
 - o Mluvit v celých větách.
 - o Umět vyjadřovat své názory.
 - o Soustředit se na povídání (pohádku, příběh, atp.) a poté je svými slovy zjednodušeně převyprávět.
 - o Používat slova v jejich běžných významech (u nevidomých dětí se mohou objevit verbalismy – např. barvy).
- Matematické znalosti:
 - o Znat a umět používat pojmy před, za, hned před, hned za, nahoře, dole, pod, nad, atp.
 - o Umět rozlišit množství – více, méně, stejně.
 - o Umět odlišit velikosti – malé X velké, menší X větší, kratší X delší, širší X užší, atp.
 - o Poznat geometrické tvary (trojúhelník, čtverec, kruh („kolečko“)).
 - o Umět vyslovit číselnou řadu do 10 (u dětí nevidomých se hlídá první počítání do tří, šesti a až pak dále).
 - o Znat rozdíl mezi sčítáním a odčítáním.
- Samostatný pohyb, pohybové aktivity a případně prostorová orientace:
 - o Samostatná chůze bez opory (zde jen v případě, že je dítě bez přidruženého postižení tělesného).
 - o Chůze po schodišti.
 - o Udržení rovnováhy.
 - o Schopnost pohybových aktivit, kterými jsou např. běh, poskoky, stání na jedné noze, atp. (pozor na kontraindikaci se zrakovou vadou).
 - o Umět se zorientovat ve známém prostředí.
 - o Umět chodit za ruku.

- Sáňkování v zimě, v létě odrážedlo, případně jízda na tříkolce či na kole s přídatnými kolečky (kdy tato může mít rukojeť, kterou rodiče pomáhají dítě řídit, či udržovat v přímém směru, atp.), atd.
- Sebeobsluha:
 - Schopnost samostatně se najíst a napít (z hrníčku i sklenice).
 - Schopnost samostatně se obléci, vysvléci, rozeznat oblečení podle markantních znaků a oblečení si uklidit na své místo.
 - Umět použít hřeben, umýt si ruce, vyčistit zuby, zajít si na záchod atp.
 - Vědět jaké oblečení se použije v kterém ročním období (např. v zimě teplá bunda, čepice, rukavice, kalhoty, nebo teplé punčocháče a sukně, teplé boty, atp.).

Obrázek: multifunkční tříkolka

<http://www.babydirekt.eu/trikolka-smart-trike-d-x3-v-1-leonardo>

Dítě se zrakovým postižením tedy musí mít před nástupem do školy velké množství znalostí a dovedností, ze kterých samozřejmě bude čerpat a dále rozvíjet v následujících měsících po nástupu do školy. Existují však i specifické oblasti, které se rozvíjejí jen u dětí s určitým stupněm postižení, či určitou vadou.

5. 2. 2 Dovednosti specifické pro určitou skupinu dětí se zrakovým postižením

Všechny předchozí kapitoly, řádky i slova se pokusily zdůraznit, že každé dítě je samostatný jedinec, který má své potřeby, zvláštnosti a jako na takového je potřeba na něj nahlížet a pracovat s ním. Každá skupina dětí se zrakovým postižením, pak ale musí být právě s ohledem na svá specifika připravena do školy.

5. 2. 2. 1 Dovednosti specifické pro děti nevidomé

Nevidomost je nejtěžším zrakovým postižením a je pro něj specifický fakt, že osoby s tímto stupněm postižením nemohou pracovat zrakovou cestou nebo využívají zrak v natolik omezené míře, že toto nepostačuje k získávání i základních informací z okolí. A tedy ani rozvoj dovedností nutných před nástupem do školy nemohou být postaveny na zraku, či zrakové cestě. Děti nevidomé pak musí mít před nástupem do školy rozvinuté následující dovednosti a znalosti (mimo těch výše jmenovaných):

- Rozvinutý hmat, tak aby dítě dokázalo jet po reliéfní čáře, vyhmatávat jednoduché obrázky, atp.

- Orientaci v šestibodu – tedy tak, aby se dítě naučilo orientovat v hračkách a pomůckách, které znázorňují šestiboj a jsou pomůckou pro nácvik čtení a psaní braillova písma (B kostka, figurkový šestibod, šestibod, atp.)
- Poznat po hlase rodinné příslušníky, učitele v MŠ a známé osoby, se kterými se dítě setkává relativně často.
- Základy prostorové orientace – trailing, chůze s průvodcem a základní prvky POSP (viz předchozí kapitola).
- Slovně popsat lidské tělo a jeho části (např. na panence – kde se nachází, oči, nos, ruce, paže, nohy, atp.)

Obrázek: B kostka

([http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?name=&spe\[\]=2](http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?name=&spe[]=2))

Obrázek: figurkový šestibod a různé druhy šestibodu,

(<http://www.skolaji.cz/photos/sesti-bod.jpg>)

5. 2. 2. 2 Specifické dovednosti pro děti se zbytky zraku a slabozraké

Děti slabozraké a se zbytky zraku již preferují získávání informací zrakovou cestou a je proto možné u nich rozvíjet základní dovednosti postavené právě na cestě vizuální. Mimo v kapitole 6. 2. 1 jmenovaných dovedností, je nutné u dítěte se zbytky zraku a slabozrakého rozvíjet následující oblasti:

- Rozlišování barev – ovšem s přihlédnutím k zrakové vadě dítěte. Je nutné upozornit na fakt, že i dítě s totální barvoslepostí může rozeznávat základní barvy – samozřejmě svým způsobem.

- Skenování prostoru – naučit se v prostoru nalézt zásadní informace (body) použitelné při orientaci, hře, atd.
- Mít rozvinutou mimiku a gestiku odpovídající denním situacím a tématům rozhovoru.
- Umět využít podpory hmatového vnímání, jako doplněk zrakového vnímání k získávání informací.
- Mít rozvinutou koordinaci oko – ruka a umět ji prakticky využívat.

5. 2. 2. 3 Dovednosti specifické pro děti s poruchou binokulárního vidění

V této publikaci již bylo vícekrát zmíněno, že poruchy binokulárního vidění by již měly být na začátku školní docházky odstraněny či minimalizovány, avšak toto platí jen v případě, kdy se vada objeví včas. Pro oba vymezené případy pak platí, že dítě s poruchou binokulárního vidění by mělo mít dovednosti a schopnosti odpovídající intaktním vrstevníkům s přihlédnutím k zrakové vadě. Dítě by tedy mělo umět:

- Rozeznat hloubku.
- Lokalizovat předmět či jev v mikroprostoru i makroprostoru.
- Rozlišit podobné od stejného a odlišného.
- Umět sledovat předmět pohybující se v prostoru – např. balón, létající talíř, atp.
- Mít rozvinutou koordinaci oko – ruka a umět ji prakticky využívat.

Všechny děti i skupiny dětí se zrakovým postižením musí mít tedy rozvinuté určité dovednosti, schopnosti a získané znalosti tak, aby bylo v rámci školní docházky samostatné a nezávislé na podpoře okolí v oblastech, které je schopno zvládnout samo svými vlastními silami. Na základě vyjmenovaných oblastí, pak mohou učitelé a ředitelé škol stanovit a sestavit zkoušky určené pro zápis do první třídy.

5. 3 Školní zralost dětí se zrakovým postižením

Při pohledu na definice a vymezení termínů v první části této kapitoly je zřejmé, že v rámci školní zralosti by u dětí se zrakovým postižením neměly být výrazné odchylky ve srovnání s intaktní populací. Školní zralost u dítěte by měl do velké míry hodnotit jak pediatr, tak také učitel/ka mateřské školy spolu s rodiči dítěte. V případě, že se u této skupiny „konzilia“ vyskytnou pochybnosti o nepřipravenosti dítěte na vstup dítěte do první třídy, je podle školského zákona možno požádat o odklad školní docházky (v současnosti je možné odložit školní docházku max. do věku 8 let dítěte – většinou se tedy jedná jen o jeden odklad školní docházky, protože 8 – leté dítě již musí navštěvovat školu). Průzkumy a statistiky pak ukazují, že odklad školní docházky je u dětí se zrakovým postižením relativně běžným jevem a výzkum Růžičkové prokázal (Růžičková, 2007), že je tomuto převážně proto, že dítě nevidomé dostává odklad školní docházky převážně pro nezralost v sociální oblasti a až poté v oblasti specifické pro školní připravenost. Během roku, které dítě pro přípravu na školu získá by mu měla být věnována veškerá péče a výchova usnadňující jeho hladký přechod na základní školu. „Jakkoli postižené děti mívají obvykle odklad školní docházky o 1 rok. Důvodem k takovému opatření bývají různé, obvykle dílčí nedostatky jejich schopností, znalostí a dovedností, ale i opožděný vývoj socializace.“ (Vágnerová in Svoboda, 2001, s. 424)

Pro posouzení školní zralosti dětí se zrakovým postižením, stejně tak jako intaktních vrstevníků, jsou důležité tři základní oblasti školní zralosti (Kern, Hetzerová, Strelalová in Svoboda, 2001, s. 625):

- „*oblast rozumová* – charakterizuje ji diferencované vnímání, dostatečná koncentrace pozornosti, schopnost analytického myšlení, jisté oslabení fantazie ve prospěch racionálního přístupu ke skutečnosti, adekvátní úroveň paměti, vizuomotorické dovednosti, jistá úroveň všeobecných dovedností, ovládání odposlouchané hovorové řeči, zájem o zaměstnání;
- *oblast citová* – emoční stabilita, schopnost potlačení impulzivních reakcí, zapojení citů do motivace ke školní práci, schopnost vyrovnávat se s pocity strachu, napětí, trémy a obav z neúspěchu, odolnost vůči zátěži vyplývající ze školní situace;
- *oblast sociální* – způsobilost dítěte být delší dobu bez matky, schopnost stýkat se s jinými dětmi a začlenit se do jejich kolektivu, schopnost akceptovat autoritu učitele, schopnost převzít novou roli žáka. Sociálně zralé dítě je samostatné a má odpovídající sociální návyky.“

Ke třem výše uvedeným oblastem lze např. podle Langmeiera (1998) přiřadit také:

- *oblast somatickou (tělesnou)* – dosažení tzv. filipínské míry (jednou rukou se dítě dotkne přes hlavu opačného ucha), osifikace zápěstních kůstek, posouzení výšky (děvčata cca 105 – 115 cm, chlapci cca 110 – 118 cm, samozřejmě vždy s přihlédnutím na rodinné dispozice) a hmotnosti (dívky 19 – 23kg, chlapci 17 – 22 kg) – celková proměna tělesné stavby.

(Růžičková, 2007)

Pro zájemce

Jak již bylo uvedeno, nalézt odchylky při posuzování školní zralosti nevidomých dětí a dětí se zbytky zraku a slabozrakých v porovnání s dětmi intaktními je obtížné. Jedinou zřejmou výjimkou je posuzování senzomotorické koordinace, která není u dětí nevidomých pochopitelně vytvořena, stejně tak jako schopnost vizuální diferenciaci.

Právě pro nemožnost použití testů zrakové diferenciaci byly některé z testových úloh užívaných při zjišťování připravenosti na školu standardizovány přímo pro nevidomé žáky. Mezi zmíněné testy patří např. test inteligence – Intelligence Test for Visually Impaired Children, jehož česká verze není k dispozici. Existuje pouze v angličtině, a proto jsou pro určení inteligence nevidomých dětí užívány některé varianty Wechslerova inteligenčního testu pro děti, Kernova testu školní zralosti, který byl pro potreby ČR přizpůsoben Jiráskem, nebo S – B test. (Růžičková, 2007)

Pro posouzení školní zralosti jsou tedy velmi často používané standardizované testy školní zralosti a tyto nemohou patřit do nezaškolených rukou. Školní zralost dětí se

zrakovým postižením tedy provádějí psychologové a speciální pedagogové ve školských poradenských zařízeních – speciálněpedagogických centrech, v zřídkavých případech i pedagogicko – psychologických poradnách. Pedagogové a speciální pedagogové poté posuzují školní připravenost dítěte se zrakovým postižením v kontextu s posouzením školní zralosti, kterou jim dodá SPC či PPP.

5. 4 Školní připravenost dítěte se zrakovým postižením

„Pro úspěšné zvládnutí role školáka jsou potřebné také mnohé kompetence, které se rozvíjejí učením, a jsou tudíž závislé na specifické zkušenosti. V obvyklém pojetí vyjadřuje termín školní připravenost souhrn předpokladů nutných pro úspěšné zvládnutí všech nároků školy.“ (Vágnerová, 2000, s. 141)

Při nástupu do školy musí mít i dítě se zrakovým postižením zažité jisté kompetence, kterým se mělo naučit v rodinném kruhu nebo při pobytech v mateřské škole, zároveň jsou na něj kladeny rozvíjející požadavky, které vyplývají ze specifík zrakového postižení. Tyto požadavky vycházejí z potřeb učitelů v první třídě, tak aby mohli při respektování vymezených potřeb dítěte se zrakovým postižením počítat s faktem, že existují oblasti, na kterých se dá stavět a které není nutno zkoumat, prostě je jen konstatujeme a počítáme s nimi.

Většina z nás si jistě vybaví nějaký zážitek z vlastního zápisu do první třídy, již horší to však bude s charakterizováním úkolů, které jsme měli plnit. Paulík (2005) nám však může pomoci při obnovení paměti tím, že vyjádřil některé dovednosti, které by měly děti bez zrakového postižení zvládnout, pro to, aby mohly být považovány za školsky připravené. Tyto požadavky se frekventovaně využívají při požadavcích během školních zápisů do prvních tříd. Některé z nich, samozřejmě modifikované, je možné uvést pro představu toho, co by mělo zvládnout dítě nevidomé a dítě těžce zrakově postižené (v této podkapitole dítě se zbytky zraku, slabozraké a s poruchou binokulárního vidění) před nástupem do první třídy. Modifikované úkoly pro děti nevidomé byly použity v disertační práci Růžičkové (2007) a v této publikaci dále rozšířeny.

Dovednosti dle Paulíka, pro děti bez zrakového postižení	Možná (nutné) modifikace dovedností pro děti s těžkým zrakovým postižením	Možná modifikace dovedností pro dítě nevidomé
Nakreslit úplnou lidskou postavu.	Nakreslit úplnou lidskou postavu s přihlédnutím k tomu, zda tato dovednost byla u dítěte trénována.	Možná modifikace na znalost lidského těla, kde se která tělesná část nachází a její samostatné pojmenování. Pokud se s dítětem věnujeme dostatečně tyflografice, je možné po něm chtít také grafické znázornění, jehož vypovídající hodnota však

		bude odlišná od kresby postavy nepostiženého vrstevníka
Nakreslit zřetelně různé tvary.	Zřetelně nakreslit různé tvary, popř. tvary před něj položené rozeznat a pojmenovat.	Modifikace by měla obnášet poznání, pojmenování, rozřazení jednotlivých předložených tvarů, jež mohou být znázorněny pouze dvoj-či trojrozměrně (např. v obrysech). Je možné tvary také rozlišit a pojmenovat.
Na určitou dobu ovládnout svou potřebu pohybu a soustředit se pouze na jeden zadaný úkol (pracovat v klidu).	Na určitou dobu ovládnout svou potřebu pohybu a soustředit se pouze na jeden zadaný úkol (pracovat v klidu).	Na určitou dobu ovládnout svou potřebu pohybu a soustředit se pouze na jeden zadaný úkol (pracovat v klidu).
Napodobit písmena nebo jejich části.	Napodobit písmena nebo jejich části, avšak je nutné předložit ve velikosti, která je pro slabozraké dítě rozlišitelná.	Znát a orientovat se v šestibodí, umět jej vyhmátat. Vzhledem ke zmíněné skutečnosti, že děti nevidomé, až na drobné výjimky, dostávají odklad školní docházky, zvládá většina dětí před nástupem do školy nejen orientaci v šestibodu, ale také některá základní písmenka či celou abecedu.
Rozlišit základní materiály (dřevo, železo,...).	Rozlišit základní materiály (dřevo, železo,...).	Rozlišit základní materiály (dřevo, železo,...).
Vykonat tři příkazy dané najednou.	Vykonat tři příkazy dané najednou.	Vykonat tři příkazy dané najednou.
Obléci se a dodržovat základní hygienu.	Obléci se a dodržovat základní hygienu.	Obléci se a dodržovat základní hygienu.
Napočítat do deseti.	Napočítat do deseti.	Napočítat do deseti, ale prvním předpokladem bude počítání do šesti.
Recitovat básničku.	Recitovat básničku, popř. zazpívat písničku.	Recitovat básničku, popř. zazpívat písničku.
Orientovat se ve své rodině, bydlišti, okolí, prostorových vztazích.	Orientovat se ve své rodině, bydlišti, okolí, prostorových vztazích.	Orientace ve známém prostředí a významně dbát na prostorové vztahy. Znát rodinné vztahy a poznat rodinné příslušníky podle hlasu.
Plynule hovořit ve větách, bezchybně vyslovovat všechny hlásky.	Plynule hovořit ve větách, bezchybně vyslovovat všechny hlásky.	Plynule hovořit ve větách, bezchybně vyslovovat všechny hlásky.

Při pohledu do tabulky je zřejmé, že na děti se zbytky zraku a slabozraké, či s poruchou binokulárního vidění nebudou kladeny odlišné požadavky, než na děti intaktní a maximálně je možné a nutné úkoly přizpůsobit zrakové ostrosti či požadavkům zrakového postižení. U dětí nevidomých je však nutné nahradit či přizpůsobit úkoly, které jsou založené na zrakové práci jinými – podobnými, a proto se následující podkapitola zaměří pouze na děti nevidomé.

5. 4. 1 Metodika posouzení školní připravenosti dětí nevidomých

Tomu jaké požadavky jsou kladeny na dítě nevidomé při vstupu do školy z pohledu pracovníků speciálněpedagogických center a speciálních pedagogů základních škol určených pro žáky se zrakovým postižením se věnovala ve své disertační práci Růžičková (2007, školitelka: prof. PaedDr. Libuše Ludíková, CSc.). Navrhovaná metodika, která je uvedena na následujících řádcích vyplynula z výzkumu v této práci uvedeném a byla samozřejmě také součástí této práce, my ji zde citujeme.

„V rámci školní připravenosti by dítě mělo být schopno zvládnout a učitelé u něj posoudit rozvinutost a stav:

A. Jemné motoriky

Hrubá a jemná motorika a jejich rozvinutost jsou pro úspěšnost nevidomého dítěte v plnění úkolů a cílů, které stanoví povinná školní docházka stejně důležité jako u dětí intaktních. Jemná motorika může být u dítěte rozvíjena buď přirozenými cestami, jako doprovodný jev jiných činností – např. oblékání panenky, zapínání knoflíků, česání, čištění zubů apod., nebo cíleně, pomocí úkolů rozvíjejících právě jemnou motoriku.

V rámci zápisu lze jejich stav posuzovat např. pomocí následujících úkolů:

- navlékání korálků,
- provlékání provázku dřevěnou destičkou,
- práce s plastelínou (vymodelovat hada a kuličku,...),
- trhání papíru, jeho stříhání (na šířku palce) či mačkání do různého tvaru,
- hledání cesty v bludišti,
- sledování hmatové linky na papíře,
- vybarvování (správný metodický postup),
- zastrkávání kolíčků do kolíčkové písanky první velikosti, nebo kolíčkové kreslenky, nebo hraní piškvorků,
- toho, jak dítě drží tužku nebo pastelku (pokud mělo dítě možnost toto náčiní již držet a používat),
- zda dokáže špetkový úchop atp.

Obrázek: piškvorcky

([http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?name=&spe\[\]=5](http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?name=&spe[]=5))

Obrázek: bludiště

([http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?name=&spe\[\]=5](http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?name=&spe[]=5))

B. Řečových, vyjadřovacích a jazykových schopností

Schopnost využívat mateřského jazyka, umět vyjádřit své pocity, myšlenky a přání je jedním z nejdůležitějších předpokladů nejen pro úspěšné se zapojení dítěte do společnosti, ale také pro jeho úspěšnost ve školním prostředí. Literatura udává, že před nástupem do školy by dítě mělo mít osvojenou aktivní slovní zásobu v rozmezí přibližně 2500 – 3000 slov. Stav řečových schopností dítěte již tradičně učitelé zjišťují pomocí:

- běžného rozhovoru s dítětem,
- toho zda hovoří ve větách,
- reprodukce pohádky,
- odpovědí na otázky: Kolik je ti let?, Jak jsi starý/á?, Jak se jmenuje tvůj bratr/sestra/maminka/tatínek?, Kde bydlíš? Atp.
- zjištění výslovnosti hlásek, hlasitosti řeči, porozumění řeči a zadaným úkolům atp.

C. Sluchu

Sluch jako jeden z nižších kompenzačních činitelů je u dítěte rozvíjen a zdokonalován již od jeho narození. Zda je úroveň jeho rozvinutosti odpovídající dítěti předškolního věku mohou pedagogové poznat pomocí jednoduchých úkolů založených na:

- rozeznávání známých zvuků z okolí (lze využít audio nahrávky, či pouze poslouchání toho co se děje za oknem, či dveřmi třídy),

- rozeznávání zvuku různých hudebních nástrojů (klavír, bubínek, kytara, housle, Orffovy nástroje, atp.,
- rozeznávání zvuků v přírodě, hlasy zvířat, ...
- porozumění tiché řeči na různou vzdálenost,
- vytleskávání slabik ve slově, atp.

D. Hmatu

Hmat na ruku (dlaních, prstech) i ploskách nohy je nejdůležitější náhradou zraku během výchovně-vzdělávacího procesu, během nácviku čtení a psaní braillova písma, během zdokonalování se v prostorové orientaci a samostatném pohybu, atd. Rozvoj hmatu na ruku úzce souvisí rozvojem jemné motoriky a proto i některá navrhovaná cvičení a úkoly si jsou vzájemně podobné. Pro poznání toho zda a jak má dítě rozvinut hmat do požadované míry je možno zkoumat pomocí následujících úkolů:

- rozeznávání různých geometrických tvarů,
- hmatové pexeso,
- navlékání korálek různé velikosti,
- rozeznávání různých materiálů (např. hra na hlazení)
- orientace v šestibodí (figurkový šestibod, kolíčková písánka první velikosti),
- analýza a rozpoznávání předkládaného obrázku,
- třídění materiálu (mince, korálky, kostičky, luštěniny, šroubky a hřebíky,...),
- rozeznávání podlahovin (koberec, linoleum, kachličky,...), atp.

Obrázek: geometrické tvary

(<http://www.fit-edu.cz/upload/49ae424f0207a.jpg>)

Obrázek: Hra na hlazení

(<http://www.benjamin.cz/images/produkty/9660616ac785f266a31a2b37143469a4.jpg>)

E. Matematických představ

Pod pojmem matematické představy si nesmíme představovat pouze schopnost práce s čísly, jejich sčítání či odčítání, ale také porozumění matematickým pojmům. Nevidomé dítě by v rámci ovládnutí základních matematických představ mělo umět, znát či operovat s pojmy:

- vpředu/vzadu, nad/pod, před/za,
- číselnou řadou minimálně do šesti, lépe však do deseti (jednoduché sčítání a odčítání – když ti dám, vezmu,... kolik zůstane),
- co je před 4, co následuje po 5,...
- číselnou řadou – přeříkat ji bez výrazných obtíží (opakování či zapomnění některého z čísel),
- umět při sčítání a odečítání rozlišovat různé skupiny předmětů (např. bonbóny a lízátky, kostky a kolečka),
- dítě zná rozdíl v matematických tvarech (kolečko, čtvereček, obdélník,...) atp.

F. Sebeobsluhy

Jedním z důsledků nevidomosti je nutnost využívat kompenzačních (náhradních) systémů k nácviku sebeobslužných činností. Tedy činností zajišťujících samostatnost jedince v běžných denních úkonech, jako je osobní hygiena, jídlo, oblékání atp. Úroveň a zvládnutí zmíněných činností a úkonů je obtížné vypořádat během krátké doby, ale přesto se dá najít pár úkolů, které nám napoví stav u daného dítěte:

- rozhovor s rodiči (ne vždy má objektivně vypovídající charakter),
- rozeznat na hromádce oblečení hodící se pro různá roční období,
- schopnost umýt si ruce,
- obout si podávané boty,
- zapnout knoflíky a zip (ještě stále dítě neumí zavázat tkaničky),
- rozbalit a sníst podávaný bonbón, jablko, banán,... (vždy po konzultaci s rodičem, zda dítě tuto potravinu jí, má ji rádo, či na ní není alergické,...),
- vědět, ve které ruce se drží lžice, jak se drží příbor (je důležité brát v úvahu možné leváctví) atp.

G. Prostorové orientace a samostatného pohybu

Vzhledem k tomu, že naše orientace v prostoru a s ní spojený pohyb vždy záleží na schopnosti umět se v prostředí co nejrychleji zorientovat zrakem, je samozřejmé, že následkem ztráty zraku dochází k nutnosti kompenzovat zrak jiným způsobem. Pro učitele základní školy je důležité rozpoznat to, jak se dítě orientuje nejen v makroprostoru, tak také mikroprostoru. Zmíněné se dá alespoň částečně rozpoznat pomocí toho:

- zda si dítě dokáže zapamatovat rozmístění nábytku,
- jak se orientuje na ploše stolu – zda ví, co na stole leží, jak je to uspořádáno,
- zda si všimne, že se v mikroprostoru něco změnilo,
- jak se dítě orientuje po ploše,
- jakým způsobem bylo do školy dovedeno,
- zda zná základní prvky chůze bez hole (trailing, bezpečnostní postoje),
- jak zvládá chůzi po schodech,
- zda dokáže dřep, zda umí skákat a běhat, atp.

H. Paměti

Paměť je pro dítě nevidomé jeden z nejdůležitějších vyšších kompenzačních činitelů, který je účasten na každodenních aktivitách jedince.

Stejně jako při chůzi, tak také v rámci výchovně-vzdělávacího procesu je důležité jak komplexně dítě dokáže svou paměť využívat. Šestileté dítě by z hlediska paměti mělo být schopno zvládnout:

- zapamatovat si tři až pět po sobě řečných slov,
- zapamatovat si a reprodukovat zcela novou větu,
- zapamatovat si o čem se bavilo před 15 minutami,
- vyprávět co dělalo o víkendu (prázdninách),
- pamatovat si datum narození,
- zapamatovat si pořadí předkládaných předmětů,
- zapamatovat si pořadí a názvy nástrojů, které slyšelo,
- odrecitovat básničku, nebo zazpívat písničku,
- orientace v časoprostorových vztazích, ročních obdobích, atp.

Ch. Představivost

Představivost je jedním z vyšších kompenzačních činitelů, a proto je důležité, aby ji nevidomé dítě umělo využívat již v předškolním věku. Zda má dítě rozvinutou jak fantazii, tak představivost lze zjistit například pomocí:

- toho, zda dokáže popsat, jak to v místnosti vypadá,
- jakým nábytkem je místnost asi zařízená,
- toho, zda dokáže podle slovního znázornění trefit na určité místo,
- toho, zda dokáže nějak výtvarně znázornit slovně popsaný předmět, pokoj,...
- jak pracuje s fantazií, atp.

I. Soustředění

Schopnost soustředění se je v rámci námi velmi často zmiňovaného výchovně-vzdělávacího procesu velmi důležitou schopností dítěte. Nevidomé dítě předškolního věku, by se mělo umět soustředit na jednu zadanou činnost minimálně 10 – 15 minut. Schopnost soustředění je možno zkoušet v rámci všech námi výše popsaných úkolů a zadání.

Metodika se snaží reflektovat a postihnout všechna přání, zkušenosti a poznámky učitelů základních škol, stejně tak jako speciálních pedagogů a psychologů, kteří pracují ve speciálněpedagogických centrech.

Každý námi navrhovaný bod je ale stále pouze jen jednou z možností, kterou si může každý učitel základní školy upravit tak, aby vyhovoval tématu zápisu, prostředí ve kterém je zápis prováděn, ale také osobnosti učitele a prostředků, pomůcek, které má v rámci zápisu k dispozici. Každý bod je možno dále rozpracovávat do her a úkolů do té míry, že budou pro dítě nejen zajímavé, ale také motivační. (Růžičková, 2007)

Každý učitelský sbor, který plánuje organizaci zápisů do prvních tříd, má možnost si zápis jako důležitý akt přizpůsobit podle požadavků školy. U dětí se zrakovým postižením je poté nutné brát ohled nejen na přání a žádost školy, ale také na již vyjmenovaná specifika a potřeby dětí s daným stupněm a typem postižení. I přes různé potřeby a specifika si však může pedagogický sbor naplánovat zápisy tak, aby byly nejen zajímavé pro dítě, ale také přínosné co se informací týče.

Shrnutí

Školní zralost a školní připravenost jsou dva základní pojmy, které se navzájem doplňují, jeden bez druhého by nemohly existovat a zároveň jsou důležité pro pochopení toho, co obnáší zápis do první třídy. Děti se zrakovým postižením jsou specifickou, heterogenní skupinou a takto je potřeba na ně také pohlížet. Při posuzování školní zralosti a připravenosti dětí se zrakovým postižením je třeba posuzovat každou aktivitu individuálně, a to vždy s přihlédnutím k zrakové vadě.

Úkol pro odeslání tutorovy

Představte si, že máte sestavit úkoly pro zápis do první třídy a) pro dítě nevidomé, b) pro dítě slabozraké a poté je sepište a vysvětlete, proč a co jimi budete sledovat.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Specifikujte rozdíl mezi školní zralostí a školní připraveností.
2. Jaké dovednosti a znalosti by měly mít děti se zrakovým postižením poté, co opouštějí mateřskou školu a nastupují na školu základní (vymezte dovednosti pro celou skupinu dětí se zrakovým postižením a poté pro jednotlivé skupiny dětí se zrakovým postižením podle stupně či typu vady).
3. Co znamená, že je dítě nevidomé školsky připravené?
4. Kdy probíhají zápisy do prvních tříd? (zde čerpejte ze školského zákona!)

Pojmy k zapamatování

- Školní zralost.
- Školní připravenost.
- Školní zralost a školní připravenost dětí se zrakovým postižením.
- Šestibod – kolíčkový, figurkový.

Literatura

1. BARTOŇOVÁ, M. Současné trendy v edukaci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v České republice. Brno: MSD, 2005. ISBN 80-86633-37-3.
2. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 1998. ISBN 80-7169-195-X.
3. MERTIN, V., GILLNEROVÁ, I. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-799-X.
4. NOVOTNÁ, L., HŘÍCHOVÁ, M., MIŇHOVÁ, J. *Vývojová psychologie pro učitele*. Plzeň: VZU, 1998. ISBN 80-7082-473-5.
5. PAULÍK, K. *Základy vývojové psychologie*. Ostrava: OU, 2005. ISBN 80-7368-039-4.
6. RŮŽIČKOVÁ, V. *Školní připravenost a její specifika u nevidomých dětí*. Olomouc: UP PdF KSP, 2007. 176 s. Disertační práce. Školitel prof. Ludíková.

7. SVOBODA, M. (ed) Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-545-8.
8. VÁGNEROVÁ, M. Oftalmopsychologie dětského věku. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-053-X.
9. VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.
10. WIENER, P. Prostorová orientace a samostatný pohyb zrakově postižených. Praha: MŠMT, 1998.
11. WIENER, P. Prostorová orientace zrakově postižených. Praha: UK IRZP, 2006. ISBN 80-239-6775-4.
12. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).
13. ZELINKOVÁ, O. Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-544-X.

Internetové odkazy

1. <http://www.babydirekt.eu/trikolka-smart-trike-d-x3-v-1-leonardo>, 31. 10. 2009.
2. <http://www.benjamin.cz/images/produkty/9660616ac785f266a31a2b37143469a4.jpg>, 31. 10. 2009.
3. [http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?name=&spe\[\]=2](http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?name=&spe[]=2), 1. 11. 2009.
4. [http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?name=&spe\[\]=5](http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?name=&spe[]=5), 1. 11. 2009.
5. <http://www.fit-edu.cz/upload/49ae424f0207a.jpg>, 1. 11. 2009.
6. <http://www.skolajj.cz/photos/sesti-bod.jpg>, 1. 11. 2009.